

ПРОБЛЕМИ ПРЕВОЂЕЊА ВЛАСТИТИХ ИМЕНА: АПТРОНИМИ (на материјалу превода руске књижевности)

Аптроними – имена која одговарају природи или занимању личности која их носи – имају значајну улогу у књижевном тексту. Веза између семантике мотивног апелатива и семантике онима може имати различите функције: бити средство карактерисања јунака или исказивања пишневог става према јунаку, основа за игре речи или алузије, средство стварања комичног ефекта. Начин на који се аптроними преносе у преводу може допринети реализацији основне, естетске, функције књижевног дела или је, пак, ослабити. У раду се на примерима превода из руске књижевности критички анализирају могућности примене различитих преводилачких поступака при преношењу аптронима и скреће пажњу на потребу да се уз преношење семантике очува и национални колорит властитог имена. Прво се постиже калкирањем, друго употребом одговарајућих суфикса.

Кључне речи: аптроними, естетска функција, транскрипција, калкирање, преводилачки коментар

Apronyms – names that suit the nature or profession of the person in question – have a significant role in literary texts. The connection between the semantics of the motivating appellative and the semantics of the name can serve different functions: a means of characterizing the hero or expressing the author's attitude towards the hero, a basis for wordplay or allusions, a means of creating a comic effect. The way they are then conveyed through translation can contribute to the realization of a literary work's basic aesthetic function, or on the other hand, weaken it. This paper analyzes the ways aptronyms are transmitted onto translations of Russian literature. The article critically analyzes the possibilities of applying different translation techniques and draws attention to the need to preserve the national flavor of the proper name when transmitting the semantics of an aptronym. The former can be achieved by making calque, the latter by using appropriate suffixes.

Keywords: aptronyms, aesthetic function, transcription, calque, translator's note.

Бирајући име детету, родитељи се могу руководити различитим мотивима. Дете може добити име по неком претку, свецу на дан рођења (*Сава, Никола, Јован*), с обзиром на околности у којима се родило (*Жељко, Ненад*), из жеље да поседује особине које леже у основи мотивног апелатива (*Драгана, Милан*) или да се именом предодреди судбина (*Срећко*), зато што име лепо звучи, слаже се са презименом, јер је популарно итд. Разлози су бројни и индивидуални, а њихово испитивање, како запажа В. Лубаш, не спада у домен лингвистике (Лубас 1967: 176), ни, свакако, у домен теорије превођења.

Као што избор родитеља није произвољан, није случајан ни избор имена које ће писац наденути свом књижевном чеду. Међутим, пишнева мотивација мора бити не само предмет теорије и историје књижевности, већ и теорије превођења. Јер, као што аутор не бира случајно име за свога јунака, тако ни преводилац не

би требало произвољно и механички да врши избор поступка којим ће то имати бити пренето у тексту превода.

Властита имена од апелатива се разликују на семантичком и формалном плану. Од формалних карактеристика може се издвојити припадност онима махом класи именица (у случају вишечланих назива реч је о именичким синтагмама) и крања парадигма броја, специфична промена појединих властитих имена, типични творбени модели и сл. (Ивановић 2019: 101). Ове специфичности углавном не представљају предмет посебних анализа (најчешће се изучава творба властитих имена) или спорова.

Другачије ствари стоје са семантиком властитих имена. Од античке логице до савремене ономастике развијено је више концепција специфичне везе у којој властито име стоји са појмом односно објектом који номинује. Детаљну анализу различитих приступа даје А. Суперанска у својој монографији *Общая теория имени собственного*, издвојивши на крају свог разматрања шест различитих приступа семантици онима (Суперанская 1973: 45–90). Ови приступи крећу се између две дијаметрално супротне теорије. Према једној, властита имена означавају, али не значе, односно, будући да, за разлику од апелатива, не изражавају појмове већ су директно повезана с денотатом, немају семантику (Ц. Мил, А. Гардинер, сличан став изнет је и у енциклопедијском речнику *Языкознание*). По другој, властита имена имају „веће“ значење од апелатива, будући да обухватају значење номиноване класе предмета (класа људи, класа места и сл.) и своје индивидуално значење (стоици, Диомед, Х. Цозеф, О. Јасперсен, М. Бреал и др.).

Питање да ли властита имена имају значење и каква је природа тог значења, као ни формалне карактеристике ове врсте језичких јединица, нису од суштинског значаја за теорију и праксу превођења. Такав значај има функција властитог имена (Ивановић 2019: 101). Као специјализовану функцију онима А. Суперанска издваја функцију идентификације једног одређеног конкретног објекта (референта) ванјезичке стварности, која је у стручним текстовима реална, а у књижевним представља имагинарни свет дела. Према А. Суперанској функција идентификације укључује низ подфункција – диференцијацију, издвајање, супротстављање, описивање и др. (Суперанская 1973: 274). Последња, описна, није својствена свим именима већ само, како истиче Суперанска (Суперанская 1973: 274), микротопонимима и надимцима. У књижевном делу, међутим, ову функцију могу имати и друге врсте онима, што ће, заправо, и бити предмет наше анализе, будући да се њеним посредством остварује и основна функција књижевног дела, која треба да буде пренета у преводу – естетска.

У вези са преношењем имена јунака књижевних дела издваја се неколико проблема:

1. На који начин преносити имена заједничка језику оригинала и језику превода која се, међутим, донекле разликују по својој форми. Наиме, многа имена која се већ одавно у словенским језицима осећају као „своја“ дошла су у њих из других језика, пре свега хебрејског, грчког или латинског, али су претрпела одређене адаптације тако да у разним језицима донекле различито звуче, упор. српски *Петар, Павле, Андрија, Никола, Димитрије, Александар*; руски

Петр, Павел, Андрей, Николай, Дмитрий, Александр; украјински *Петро, Павло, Андрій, Микола, Дмитро, Олександр*; чешки *Petr, Pavel, Ondřej, Nikola*; словачки *Peter, Pavol, Ondrej (Andrej), Nikola* и пољски *Piotr, Paweł, Mikołaj, Andrzej, Dumitr, Aleksander*. Постоје две супротне тенденције у преношењу оваквих имена – максимална адаптација, с једне стране, и доследна транскрипција ради очувања националног колорита, с друге. У последње време у оквиру теорије превођења преовлађује став да је други поступак препоручљивији, па би пренети, на пример, руско *Петр*, украјинско *Петро*, чешко *Petr*, словачко *Peter* или пољско *Piotr* на српски као *Петар* било исто као пренети енглеско *Peter* као *Петар* а не као *Питер* и овакво преношење значило би неутралисање културних разлика.

2. На који начин пренети асоцијације које код читаоца оригинала изазивају тзв. алузивна имена¹ – имена која асоцирају на књижевне или фолклорне ликове, пословице, фразеологизме и сл. Ова имена могу бити део светске културне и књижевне баштине – *Јуда Искариот, Дон Кихот, Раскољников* и сл. или део књижевног и културног простора једне средине – на пример, *Митрофан, Макар, Обломов, Репетилов* – руске. Разматрајући алузивна имена у вези са проблемима превођења Венедикт Виноградов закључује да преводилац „чак и када разуме све асоцијације, најчешће не може да успостави асоцијативне везе које се стварају око властитог имена у оригиналу“ јер је „за алузивно име неопходан национални језик или екстралингвистички фон. Без тог фона властито име не може изазвати никакве асоцијације“ (Виноградов 2001: 179). У сваком случају, овај проблем, како указује Виноградов, још увек се није нашао на дневном реду теорије превођења, а преводиоци га најчешће решавају уношењем у текст превода одговарајућих коментара.

3. На који начин преносити тзв. аптронице – имена која одговарају природи или занимању личности која их носи, нпр. *Башимачкин* у Гогољевом *Шињелу, Золзикјевич* у Сјенкевичевим *Скицама угљеном* или *Смрдић* у Стеријиним *Родољупцима*. Термин „аптроним“, који код нас практично није заживео, припада Ф. П. Адамсу. Како се наводи у *Речнику књижевних термина* „у књижевним делима се најчешће употребљава да би се што боље означио карактер јунака (...), али и да би се истакло иронично или гротескно виђење јунака“ (РКТ: 44). У ове сврхе писац може користити већ постојећа имена или сам сковати властите околионализам. И у постојећим именима и у околионализима успоставља се тзв. „унутрашња форма“ властитог имена, односно веза између семантике мотивног апелатива и семантике онима. Унутрашња форма имена не служи само за карактерисање јунака или исказивање пишчевог става према јунаку, већ и као основа за различите игре речи, алузије или је, пак, средство стварања комичног ефекта.

Најчешће као аптроници у књижевним делима функционишу презимена јунака, отуда се у руској теорији књижевности и теорији превођења појавио термин „говорящие фамилии“. „Презименима која говоре“ у руској књижевности посвећено је доста чланака, монографија и њихових делова, уџбеника, дисертација. Када су у питању аптроници у преводима са словенских језика на српски, проблема њиховог преношења дотичу се два аутора – С. А. Агапова у једном делу

¹ Термин припада Венедикту Виноградову (Виноградов 2001: 179).

своје монографије *Русские имена собственные в сербских и хорватских текстах* (Агапова 2014) и В. Лубаш у чланку „Из проблематике превођења властитих назива“ на материјалу неколико превода из пољске књижевности (Лубас 1970).

У анализи смо се определили за преводе из руске књижевности, будући да дају веома обиман материјал, а поједини од њих постоје и у више варијанти. Анализом свакако нису обухваћени сви преводи дела у којима се срећу аптроници, али и селективан избор омогућава да се дође до одређених закључака о основним тенденцијама у преношењу на српски ове врсте онима са специфичном функцијом. Почев од класицистичке драме, где је појава аптронима била готово обавезна, а презимена таква да не само да говоре, него и „вичу“, па све до савремене књижевности, где су аптронима карактеристика индивидуалног стила аутора, њихова форма дискретнија, „шапутава“, а функције разноврсније, није тешко запазити да у већини превода избор преводиоца пада на транскрипцију, која је основни поступак у преношењу свих врста властитих имена. И ако би, рецимо, руски љубитељ позоришта могао да по попису лица која ће се појавити у драми претпостави какви ће се јунаци наћи на сцени, српском гледаоцу попис са на такав начин пренетим именима не говори углавном ништа. Гледалац ће свакако током представе схватити какве је нарави који јунак и без алудирања именом или презименом, али преношење аптронима транскрипцијом смањује набој естетских информација у тексту и доноси непотпуну слику о карактеристикама стила одређеног аутора или читаве епохе. Рецимо, значење транскрибованих презимена Грибоједовљевих јунака као што су *Фамусов* и *Репетилов* може се препознати захваљујући латинским коренима *fat-* и *repet-* али значења транскрибованих презимена *Молчаљин*, *Скалозуб*, *Хљостова*, *Тугоуховски* из исте комедије српском гледаоцу (или читаоцу) апсолутно су недоступна. Постоји и хрватски превод овог дела, у коме преводилац такође примењује транскрипцију, али ван текста даје коментар о значењу појединих имена. Коментар користи и преводилац Фонвизиновог „Недорашчета“, једног од првих дела руске књижевности у коме се срећу аптронима. Преводилачки коментар у комбинацији са транскрипцијом свакако јесте једна од могућности преношења аптронима (мада он увек представља крајње решење, будући да нарушава структуру текста и његову естетску функцију), али у преводима драмских текстова, који су намењени пре свега за гледање, практично нема никакву функцију.

Аптрониме срећемо и у драмама Островског. Преводилац К. Тарановски такође се одлучио за транскрипцију, па у српском преводу фигурирају *Карпович*, *Коришун*, *Дикој*, *Кабанови*, *Глумови*, *Буланов* и други аптроними, чија је семантика нејасна српском гледаоцу (читаоцу). За превод аптронима Тарановски се одлучује само у два случаја, код презимена *Счастливцев* и *Несчастливцев* у драми *Шума*. Овакво преводилачко решење мотивисано је вероватно тиме што овде није реч о правим презименима, већ о двама семантички и гласовно сазвучним псеудонимима. Ове псеудониме преводилац не само да преводи, већ и адаптира, припајајући им суфикс типичнији за српска него за руска презимена –*ић*: *Срећковић* и *Несрећковић*. За поступак адаптације он се одлучује и код транскрибованих имена, не само у овој већ и у другим преведеним драмама. Тако *Геннадий* постаје *Генадије*, *Аркадий* – *Аркадије*, *Митя* – *Мића*, *Савел* – *Савле*, *Любовь* – *Љубав* итд.

За анализу су се посебно захвалним показали преводи Чеховљевих приповедака – с једне стране, захваљујући томе што се у опусу овог руског класика аптроници срећу у великом броју и у различитим функцијама и, с друге стране, зато што многе приповетке постоје у више превода чији су аутори различити преводиоци. Анализа ових превода потврђује најпре општу тенденцију транскрипције аптроници при њиховом преношењу на српски језик. Тако, на пример, јунаци приповетке *Кемелеон* у већини српских превода остају *Очум(ј)елов*, *Хрјукин*, *Жигалов*, *Пичугин*, презиме јунака *Чиновникове смрти* звучи као *Червјаков*, *Човека у футроли* као *Буркин*, *Хирургија – Курјатин*, *Победников тријумф – Курицин* итд. Асоцијације које код руског читаоца изазивају ова презимена остају „изгубљене у преводу“. Ипак, у преводима Чеховљевих приповедака можемо наћи и преведене антропониме. Анализа ових превода показује да решење преводити или транскрибовати аптроници може бити усложњено склоностима (тачније би било рећи смелашћу) преводиоца или бива наметнуто од стране аутора. Тако се од свих преводилаца који су се латили превођења Чехова (навешћемо нека имена: К. Цветковић, Д. Марић, Ј. Максимовић, О. Влатковић, Д. Илић, Н. Богдановић, Д. Распор и др.) за превођење уместо транскрипције одлучују само двојица: М. Максимовић – доследно и М. Пешић – само у појединим преводима. Рецимо, М. Максимовић врло успешно дочарава језиво-комичну атмосферу приповетке *Страшна ноћ*, где у преводу *Панихидин* постаје *Парастосов*, чиновник *Трупов – Лешински*, трговац *Черепов – Лобањин*, лекар *Погостов – Погребин*, државни саветник *Кладбищенский – Крстачин*, продавац мртвачких сандука *Челюстин – Вампиров*. На сличан начин преводилац преноси и називе улица: *Успения-на-Могилъцах* у преводу је *Аветињска улица*, а *Мертвѝй переулѝк* – *Аветињско сокаче*. Иако се његовим решењима има шта замерити (в. нпр. Агапова 2014: 117), М. Максимовић је једини који преводи имена јунака *Камелеона*: *Очумелов* као *Кугин*, *Хрюкин* као *Дерњава*, *Елдырин* је *Чекрков* а *Пичугин – Репомајев*, док презиме *Жигалов* не мења. За разлику од каснијих превода О. Влатковић, Максимовић преводи и презимена у причама *Роман с контрабасом*: *Смычков – Гудалов*, *Собакин – Кучкин*, *Жучков – Жвакић*, *Размахайкин – Дрекалић*, и *Дечурлија*²: *Чечевицын – Сочивин*. Аптроним *Чечевицын* у последњој причи не носи никакву посебну семантику, али игра важну улогу у постизању комичног ефекта. Сам писац двапут у репликама најмлађе Маше алудира на значење мотивног апелатива. Док посматра нашег јунака и размишља о њему, она изговара: „А у нас чечевицу вчера готовили“, а затим и: „Когда пост, няня говорит, надо кушать горох и чечевицу“, што приморава О. Влатковић, која се одлучила за транскрипцију, да прибегне преводилачком коментару: „Сочиво: на руском чечевица“ (Чехов 1966: 28). Потреба за оваквим коментаром, који је, као што смо већ рекли, решење коме треба прибегавати само у крајњим случајевима, отпада уколико се презиме преведе, као што је то учинио Максимовић. Презиме изазива различите асоцијације и код најстаријег члана породице: запамтио је да презиме нешто значи и да почиње на Ч па га условљава као *Черетицын* и *Чибисов*. О. Влатковић транскрипцијом поништава комичан ефекат, али ни Максимовићево преводилачко решење није задовољавајуће. Превевши *Чечевицына* као *Сочивина*,

² У оригиналу назив приче гласи *Мальчики* а у преводу О. Влатковић *Дечацци*.

он код презимена *Черепицын* гласовне асоцијације замењује семантичким – *Пасуљев*, док се буквалним преводом *Чибисова* као *Вивкова* асоцијативни низ нелогично разбија (Агапова 2014: 121), уместо да буде заокружен даљим семантичким асоцијацијама – презиме би у том случају могло звучати *Бобов*, *Грахов*, *Грашкин* или би у преводу у оба ова презимена могле бити задржане гласовне асоцијације: *Сојин*, *Супин*, *Спанаћев*, *Сусамов*, *Слаткин* и сл. Негде су Максимовићева решења половична, па у приповеци *Ципеле* (у оригиналу *Сапоги!*) транскрибује презиме клавириштимера *Муркин*, али преводи презиме генералице *Шевелицына* као *Вртунина*. Могли бисмо наставити овај низ примера из превода М. Максимовића како изванредним, тако и нејасним или сумњивим преводима аптронама. У сваком случају, ови преводи, настали још пре формирања теорије превођења као науке, веома су занимљиви и значајни с тачке гледишта савремене транслатологије, у којој је више пута изнет став да основни поступак преношења аптронама у циљу очувања њихове функције у књижевном тексту треба да буде управо превођење а не преношење.

Осврнућемо се овде кратко и на један превод приповетке чији наслов у оригиналу гласи *Унтер Пришибеев*. Одлучивши се у свом најстаријем преводу за превођење овог презимена као *Мамузић* (Чехов 1939), у следећим издањима М. Пешић, ипак, као и О. Влатковић, бира транскрипцију, иако је семантизација у преводу у овом случају успела. Презиме *Пришибеев* мотивисано је глаголом *пришибать/пришибить* чије је основно значење према речнику Ушакова „ушибить, повредить ударом“, а пренесено „вести в угнетенное состояние“ (<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/978670>), док у основи српског превода *Мамузић* лежи глагол *мамузати* који, према једнотомном речнику Матице српске, означава: „а. подбадати, подстицати, ударати (коња, магарца) мамузама; фиг. гонити, терати, подстицати“, односно „б. ударати, тући ногама (некога или у нешто)“ и „в. злостављати, кињити, малтретирати“ (РМС: 657), дакле већим делом свог значења се подудару с руским мотивним апелативом и добро описује особине јунака. Једино што би се могло замерити оваквом преводу јесте суфикс *-ић*.

Понекад је аутор тај који преводиоцу не оставља избора, већ га примораву на превођење аптронама. Тако Чехов гради читаву причу на игри речи са „коњским“ презименом (по чему је прича и названа) које је заборавио један од јунака. Ни овде није реч о описној функцији аптронама, већ о асоцијацијама које изазива звучање заборављеног презимена на којима писац гради комичан ефекат. Постоји неколико превода ове приповетке и у свима су преводиоци мање-више успешно пренели пишчев наум. Основни поступак који се примењује јесте калкирање: преводиоци замењују основу лексеме текста оригинала њеним еквивалентом и даље по моделима више или мање типичним за образовање руских презимена стварају сопствене кованице. Будући да неке основе имају исто порекло и слично звуче, могло би се рећи да је код њих примењен поступак транскрипције: у сва три превода, које смо анализирали, *Кобылин* је пренет као *Кобилин*, *Кобылицин* као *Кобилицин*, *Копытин* као *Копитин*, *Коненко* као *Коњенко*, *Овсов* као *Овсов* (у првој варијанти превода М. Пешића као *Зобић*), *Конявский* као *Коњавски* (у другој варијанти превода М. Пешића као *Коњарски*) и тако даље, али у суштини и овде је реч о калкирању као код преношења презимена са основом *лошад-*: *Лошадинин* – *Коњски*,

Лошадкин – *Коњкин*, као и *Гнедов* – *Доратов*, односно *Алатов*, или *Рысистый* – *Касачки* и слично. Понекад се преводилац удаљава од оригинала развијајући сопствене асоцијације. Тако једну од варијанти презимена, *Табунов*, М. Пешић преводи као *Ергелин* и то је сасвим легитиман преводилачки поступак, свакако бољи од решења О. Влатковић која је исковала презиме *Чопоров*, иако се скуп коња у српском назива *крдом* а не *чопором*. Замењена је, а не преведена, и основа код презимена *Меринов* (*мерин* је ушкопљен коњ) – О. Влатковић га преводи као *Рагин* а М. Пешић као *Париповић*, што је опет оправдано јер код преношења асоцијативних веза циљ није пренети што је могуће ближе све елементе семантике мотивног апелатива већ одговарајуће, то јест овде „коњске“ асоцијације. У суштини, преводиоци су добро изашли на крај са својим задатком. Утисак донекле квари суфикс *-ић* у преводима М. Пешића, који је у време када је превод настао био сасвим уобичајен и код патронима и код презимена али који чини да поједина преведена презимена изгубе национални колорит и уз превод основе звуче посрбљено: поменути *Париповић* (уз то и постојеће презиме у српском језику), затим *Колановић*, *Упреговић*, *Ждрепковић*, *Пашажерковић*, *Зауларчевић*, *Коњичковић*³.

Поменимо овде још једну Чеховљевиу игру речи у овој приповеци. Наиме, нижући варијанте презимена према асоцијацијама које му се појављују у глави, заборавни Булдејев у једном тренутку набраја: „*Кобылицин... Кобылятников... Кобелев...*“. Последње презиме у низу настаје искључиво на основу асоцијација по звучању, односно подударности прва три гласа у различитим основама *кобыл-* и *кобел'-* (последња у основном значењу означава мужјака пса), зато и следи одговарајућа реплика: „*Это уже собачья, а не лошадиная*“. Због ове реплике, преводиоци су приморани да *Кобелев* преведу као *Кучков*, односно *Кулов*. И ако је за руског читаоца појављивање *Кобелева* у низу „коњских“ асоцијација потпуно јасно, српски читалац се може наћи у недоумици, будући да се код преведених презимена подударара само први глас. Решење може бити промена основе од које се граде презимена у асоцијативном низу, рецимо *Чилашов... Кулашов... Кулов* или *Пастухов... Пастувин... Пасјин...* или и основе и наредне реплике *Вранцев... Вранцин... Вранин...* или *Кљусин... Кљусов... Кљунов... То је већ птице а не коњско*.

³ Два превода ове приповетке анализира и С. А. Агапова. Између осталог, она примећује да су код већине презимена у првом преводу М. Пешића очувани руски суфикси. Истовремено, наспрам два онима са суфиксом *-ич* у тексту оригинала, у тексту превода имамо девет са суфиксом *-ић*. У вези са тим, Агапова примећује да је „преводац успео да сачува руски језички колорит“, употребом суфикса које говорници српског језика осећају као руски *-ов* или руско-украјински *-енко*, додали бисмо овде и суфикс *-ин*, „стварајући у исто време структурни фон уобичајен за српског читаоца“, употребом суфикса *-ић* (Агапова 127-128). Ако бисмо се могли сложити с првим делом констатације, други део, изазива недоумицу, јер је не само брисање националног колорита, већ његова замена другим националним колоритом с тачке гледишта савремене теорије превођења неприхватљив поступак. Тачније би било рећи да је у преводима, захваљујући довољном броју маркера у виду типично руских суфикса, очуван национални колорит, упркос употреби типично српског суфикса у појединим презименима. Замена форманта *-ић* формантом *-ич* укида овај проблем, што видимо на примеру превода О. Влатковић, где такође имамо више презимена на *-ич* него у оригиналу: *Коленович*, *Логович*, *Коњевич*, *Ременович*, *Коланович*.

На превођење аптронама требало би да подстиче и ауторов метатекст, који се може срести у пишевом говору или у репликама јунака. Реч је о фрагментима текста у којима се објашњава мотивација имена или се алудира на њу. О једном таквом примеру говорили смо у вези са преводима Чеховљеве приповетке *Мальчики*. М. Максимовић је „у свом стилу“ презиме превео, а О. Влатковић је, као што смо видели, прибегла коментару. Транскрипција и коментар су решење које за презиме *Баимачкин* бира и преводилац Гогољевог *Шињела*.

Понекад превод метатекста може разјаснити значење аптронама без изазивања недоумица код читаоца. Навешћемо један пример и за то. Јунаци Солжењичинове повести *Један дан из живота Ивана Денисовича* носе презимена која говоре: *Волковой, Шкурпатенко, Гончик, Буйновский*. У српском преводу М. Лалић транскрибује ове аптронаме. На мотивацију једног од њих директно алудира аутор: „*Волкового не то что зэки и не то что надзиратели – сам начальник лагеря, говорят, боится. Вот Бог шельму метит, фамилию дал! – иначе, как волк, Волковой не смотрит*“. У преводу овај фрагмент гласи: „*Кажу да се Волковоја и сам управник логора боји, а не само логораши и надзорници. Жигоса бог хуљу, даде му добро презиме! – једино као вук, иначе Волковој другачије не гледа*“. (Solženjicin 2006: 28) И ако први део („*Жигоса бог хуљу, даде му добро презиме*“) упућује српског читаоца да презиме нешто значи, буквалан превод модификованог фразеологизма *смотреть волком* омогућава српском читаоцу да то значење у потпуности схвати. Експресивно-емоционални ефекат свакако би био потпунији да је аптроним *Волковой* уз то и преведен, рецимо као *Вуков* или *Курјаков*.

Један од начина на који преводиоци могу решити проблем са метатекстом јесте замена транскрибованог аптронама преведеним само у метатексту. Иако овде није реч о правом аптрону, навешћемо пример из Булгаковљевог *Псећег срца*. У преводу М. Јовановића, који име главног јунака – пса – транскрибује, читамо: „*Назвала га је Шариком... Какав је то он, сто му громава, Шарик? Шарик – то значи округао, угојен, глуп пас (...), а он је кудрави, ижђикали и одрпани мршави пас скитница*“ (Булгаков 1971: 193–194). Читаоцу оригинала, када чита „*Шарик – она назвала его! Какой он к черту Шарик! Шарик – это значит круглый, упитанный, глупый, (...) а он лохматый, долговязый и рваный, шляйка поджарая, бездомный пес*“, одмах су јасне све асоцијације. За српског читаоца овакав превод остаје нејасан. Други преводилац, П. Дајић, одлучује се да типично руско псеће име *Шарик* замени уобичајеним српским *Шаров*, а проблем са метатекстом решава тако што у реплици којом се куварица обраћа псу и метатексту *Шарова* замењује *Буцком*: „*Буцко, позвала га је. Какав је он, дођавола Буцко? Буцко – то значи округао, ухањен, глуп (...), а он – чупав, дугоња, сав подеран, скитница мршава, пас бескућик*“ (Bulgakov 2008: 4–5). Иако ово решење није баш најбоље – јер зашто би куварица мршаваог пса називала *Буцко*? – оно показује у ком смеру може трагати преводилац када се метатекст коси са његовим решењем за преношење имена. Важно је и то да преводилац није заборавио да у преводу другог фрагмента у коме се описују размишљања пса након што га по други пут ослове са *Шарик*, употребивши име *Шаров*, изостави реч *опять*: „*– Фить-фить, – посвистел господин и добавил строжайшим голосом: – Бери! Шарик, Шарик! / – Опять Шарик.*

Окрестили! Да называйте, как хотите“. У преводу читамо: „Фју, фју – поче да звижди господин и онда додаде строжим гласом: - Узми, Шарове! Шарове! – Шаров... Крстио ме. Уосталом, зовите ме како хоћете“ (Bulgakov 2008: 6) Могуће је свакако било и оставити Шаров а заменити метатекст: „Назвала га је Шаров... Какав је то он, сто му громава, Шаров? Шаров – то значи глуп нас, лепе длаке сјајних боја (...), а он је чупави дугоња, одрпана кржљава луталица“.

Аптроници имају значајну улогу у остваривању естетске функције књижевног текста без обзира да ли су употребљени у сврху лаконског описа карактерних црта одређеног књижевног лика или су у функцији стварања комичног или неког другог ефекта обично базираног на игри речи или асоцијацијама. Стога при њиховом превођењу не би требало механички примењивати поступак транскрипције, уобичајен код преношења властитих имена. Иако је наша анализа показала да је најчешће примењиван поступак управо транскрипција, коју понекад прати преводилачки коментар, ово је поступак који не треба фаворизовати. Транскрипција, по правилу, не преноси семантику, а тиме ни функцију аптроници, а када преводилац, у жељи да овај недостатак транскрипције надомести, прибегне преводилачком коментару, он тиме нарушава естетску функцију текста.

Естетски набој у преводу се најбоље постиже преводилачким поступком калкирања. При калкирању треба водити рачуна да суфикси помоћу којих се од апелатива гради апотроним сачувају национални колорит. И самом калкирању треба приступити пажљиво, јер, као што смо видели из неких примера, није увек важна семантика мотивног апелатива, већ писац у први план ставља асоцијације које апелатив (апотроним) изазива. У том случају преводилац може променити апелатив стварајући одговарајући систем асоцијација.

Посебан опрез потребан је када у оригиналу постоји метатекст који објашњава апотроним или алудира на његово значење. Одабрана варијанта аптроници мора одговарати метатексту и/или се може мењати сам метатекст. Уколико се, пак, преводилац из било ког разлога одлучио за транскрипцију аптроници, ово је место на коме се мора дати преводилачки коментар, мада је, да још једном истакнемо, то поступак који у књижевном тексту треба примењивати само у крајњем случају.

Цитирана литература

Агапова, Светлана А. Русские имена собственные в сербских и хорватских текстах: монографија. Красноярск : КГПУ им. В. П. Астафьева, 2014.

[Agapova, Svetlana A. Russkije imena sobstvennye v serbskih i horvatskih tekstah: monografija. Krasnoarsk : KGPU im. V. P. Astaf'eva, 2014]

Виноградов, Венедикт С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001.

[Vinogradov, Venedikt S. Vvedenie v perevodovedenie (obšie i leksičeskie voprosy). Moskva: Izdatel'stvo instituta obšego srednego obrazovaniâ RAO, 2001]

Ивановић, Милена. „Проблеми превођења властитих имена: патроними (на материјалу руског језика)“. Славистика XXIII-2, 2019: 101–110.

[Ivanović, Milena. „Problemi prevođenja vlastitih imena: patronimi (na materijalu

ruskog jezika)“: Slavistika XXIII-2, 2019: 101–110]

Лубас, Владислав. „Из проблематике превођења властитих назива“. Filološki pregled I-II, 1970: 139–150.

[Lubas, Vladislav. „Iz problematike prevođenja vlastitih naziva“. Filološki pregled I-II, 1970: 139–150]

РСМ: Речник српскога језика. Нови Сад: Матица српска, 2011.

[RMS: Rečnik srpskoga jezika. Novi Sad: Matica srpska, 2011]

РКТ: Реџник књижевних термина. Београд: Нолит, 1985.

Извори

Булгаков, Михаил. Псеће срце. Београд: Нолит, 1971.

[Bulgakov, Mihail. Pseće srce. Beograd: Nolit, 1971]

Гогољ, Николај В. Шињел и друге приче. Београд: Рад, 1986.

[Gogolj, Nikolaj V. Šinjel i druge priče. Beograd: Rad, 1986]

Грибоједов Александар, С. Невоља због памети. Београд: Просвета, 1956.

[Gribojedov Aleksandar, S. Nevolja zbog pameti. Beograd: Prosveta, 1956]

Островски, Александар Н. Изабрране комедије и драме I–II. Београд: Просвета, 1950.

[Ostrovski, Aleksandar N. Izabrane komedije i drame I–II. Beograd: Prosveta, 1950]

Чехов, Антон П. Коњско презиме, Злочинац с предумишљајем и друге приповетке. Београд: Рад, 1974.

[Čehov, Anton P. Konjsko prezime, Zločinac s predumišljajem i druge pripovetke. Beograd: Rad, 1974]

Чехов, Антон П. Одабрране приповетке. Београд: Нолит, 1961.

[Čehov, Anton P. Odabrane pripovetke. Beograd: Nolit, 1961]

Чехов Антон П. Приповетке. Београд, Загреб: Култура, 1947.

[Čehov Anton P. Pripovetke. Beograd, Zagreb: Kultura, 1947]

Чехов, Антон П. Приповетке. Београд: Просвета, 1966.

[Čehov, Anton P. Pripovetke. Beograd: Prosveta, 1966]

Чехов Антон П. Сабрана дела. Београд: Народна просвета, 1939.

[Čehov Anton P. Sabrana dela. Beograd: Narodna prosveta, 1939]

Bulgakov, Mihail. Pseće srce. Beograd: Lom, 2008.

Fonvizin, Denis I. Brigadir. Nedorašče. Zagreb: Državno izdavačko preduzeće Hrvatske, 1950.

Gribojedov Aleksandar S. Teško pametnom. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946.

Solženjicin, Aleksandar. Jedan dan iz života Ivana Denisoviča. Beograd: Paideia, 2006

Милена Иванович

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ИМЕН СОБСТВЕННЫХ:
ГОВОРЯЩИЕ ФАМИЛИИ
(на материале переводов русской литературы)

Резюме

Говорящие фамилии играют значительную роль в литературном тексте, поскольку связь между семантикой имени нарицательного и говорящей фамилии может выполнять различные функции: быть средством характеристики героя или выражать отношение автора к герою, служить основой для игры слов или аллюзий, средством создания комического эффекта. То, как они передаются в переводе, может способствовать реализации основной эстетической функции литературного произведения или ослабить ее. Способы передачи говорящих фамилий анализируются в работе на материале переводов русской литературы. В большинстве переводов переводчики выбирают транскрипцию, которая является основным приемом при передаче всех видов имен собственных, поэтому можно сделать вывод, что ее применение более механическое, чем обдуманное. Иногда переводчики сочетают транскрипцию с комментариями к переводу. Калькирование, которое в переводоведении выделяется в качестве основного приема передачи говорящих фамилий, наши переводчики используют редко, практически только тогда, когда автор «заставляет» их делать это – игрой слов (например, в рассказе Чехова «Лошадина фамилия») или в метатексте, объясняющем мотивировку имени или намекающем на нее (например, фамилия Чечевицын в рассказе Чехова «Мальчики»). В статье критически анализируются возможности применения различных переводческих приемов и обращается внимание на необходимость сохранения национальной окраски имени собственного в дополнение к передаче семантики говорящих фамилий, что достигается калькированием и использованием соответствующих суффиксов.

Ключевые слова: говорящие фамилии, эстетическая функция, транскрипция, калькирование, комментарий переводчика.